

W imię wolności

**Stanisławów i Ziemia Stanisławowska
jako obszar współpracy między narodami
w 100-lecie sojuszu Piłsudski – Petlura**

**Tom I
Wojskowość**

Redakcja naukowa
Adam Adrian Ostanek

Warszawa – Iwano-Frankiwnsk 2020

Recenzenci:

prof. dr hab. Igor Rajkiwskij

prof. dr hab. Wojciech Włodarkiewicz

Rada Naukowa Serii:

dr hab. Adam A. Ostanek, prof. WAT

dr hab. Piotr Semków, prof. AMW

dr Petro Hawryłyszyn

dr Mariusz Kardas

© Copyright by Autorzy

© Copyright by Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

ISBN 978-83-7938-313-9

ISBN 978-83-7938-314-6

Redakcja i korekta:

Zespół autorski

Tłumaczenie wstępów na jęz. ukraiński / Вступ з польської переклала:

Natalia Tkaczyk / Наталя Ткачик

Projekt okładki:

Jarosław Sosnowski

Wszelkie wnioski, opinie i refleksje sformułowane w opublikowanych tekstach są wyrazem poglądów ich autorów

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій

Konsulat Generalny
Rzeczypospolitej Polskiej
we Lwowie

Projekt współfinansowany ze środków
Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej
we Lwowie

Проект співфінансований за кошти
Генерального Консульства Республіки Польща
у Львові

Wydanie I

Objętość: 19 arkuszy wydawniczych

Wydawca: Wojskowa Akademia Techniczna

Druk: P.P.H. Remigraf Sp. z o.o., ul. Dźwigowa 61, 01-376 Warszawa

Оксана Дрогобицька

ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

„Заручники долі”: історія авіації ЗУНР у спогадах Михайла Шарика (1901–1979)

Анотація

У статті на підставі спогадів „Діти війни” громадського діяча, письменника Михайла Шарика аналізуються основні віхи розвитку військової авіації Галицької Армії у 1918–1920 рр. Автор наголошує, що у мемуарах детально охарактеризовано авіаційну базу у м. Красне на Львівщині та її матеріально-технічне забезпечення, наведено цінні дані про кількість літаків та їхні типи, види озброєння. Водночас М. Шарик подав військові звання та прізвища командного складу авіації, що робить його працю цінною з точки зору біографістики.

Крім того на сторінках спогадів міститься цікава інформація щодо повсякденного життя галичан під час Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1918–1921 рр.

Ключові слова

Галицька Армія, військова авіація, спогади, ЗУНР

Останні десятиліття позначені значним зростанням зацікавленості до джерел особового походження, або так званих его-документів. Вони, пропри елементи суб’єктивізму та психологізму, дозволяють поглянути на історичні події з точки зору безпосереднього учасника або свідка, через призму його особистісних переживань і почуттів. Не є винятком у цьому плані й національно-визвольні змагання українців у 1918–1921 рр.

Аналізуючи розвиток галицької військової авіації 1918–1920 рр., більшість істориків зазвичай звертаються до спогадів П. Франка¹, а також досліджень Р. Земика², І. Лемківського³ чи І. Фостаковського⁴, які значною мірою базуються на особистому досвіді авторів. Натомість часто поза увагою науковців залишаються мемуари Михайла Шарика (1901–1979) – підстаршини Галицької Армії (далі – ГА) та Армії Української Народної Республіки (УНР), громадського діяча, письменника.

В основу даної публікації покладено спогади М. Шарика „Діти війни”. Їх високо оцінив історик, автор праць „Українська армія у боротьбі за державність”, „Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія” Лев Шанковський. Він стверджував, що ці мемуари містять багато відомостей з історії галицької та наддніпрянської авіації⁵. Якщо перший том більше присвячений дитячим та юнацьким рокам, то у другому та третьому детально описано участь автора у військових баталіях та їхню роль у його подальшому життєвому шляху. Процес формування галицької авіації, місця її дислокації та особовий склад М. Шарик також коротко подав у статті під назвою „Перша Бойова Летунська Сотня УГА”⁶, однак ми вважаємо за потрібне детальніше зупинитися саме на його мемуарній спадщині.

Михайло Шарик народився 24 жовтня 1901 р. у с. Денисів на Тернопільщині. Це село славилось в окрузі завдяки активній політичній діяльності його мешканців та різних громадських організацій. Тут знаходилися простора мурована школа, читальня „Просвіти”, громадський уряд, крамниця, пожежна сторожа, а головне – пам’ятник Тарасові Шевченку, зведений 9 березня 1914 р. Як писав сам М. Шарик:

Порівнюючи із сусідніми селами, Денисів був високо національно свідомий. Наші громадяни гордились тим, що вони з Денисова. Високий господарський і культурний рівень завдячував Денисів своєму колиш-

¹ П. Франко, *Летунський відділ У.Г.А.*, „Літопис Червоної Калини” 1937, ч. 10, с. 3–5; П. Франко, *Летунський відділ У.Г.А.*, „Літопис Червоної Калини” 1937, ч. 11, с. 9–12.

² Р. Земик, *Дещо про летунство УГА*, „Український скиталець” 1922, ч. 13, с. 9–11; Р. Земик, *Дещо про летунство УГА*, „Український скиталець” 1922, ч. 14, с. 3–6; Р. Земик, *Дещо про летунство УГА*, „Український скиталець” 1922, ч. 15, с. 4–5.

³ І. Лемківський, *Летунство У.Г.А.*, „Літопис Червоної Калини” 1938, ч. 11, с. 7–10; І. Лемківський, *Летунство У.Г.А. (Докінчення)*, „Літопис Червоної Калини” 1938, ч. 12, с. 15–17.

⁴ І. Фостаковський, *Летунство*, [в:] *Українська Галицька Армія: матеріали до історії*, т. 2, Вінніпег 1958, с. 217–240.

⁵ Л. Шанковський, *Українська армія у боротьбі за державність*, Мюнхен 1958, с. 62; Л. Шанковський, *Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія*, Вінніпег 1974, 396 с.

⁶ М. Шарик, *Перша Бойова Летунська Сотня УГА*, [в:] *Українська Стрілецька Громада в Канаді 1928–1938*, Саскатун 1938, с. 134–135.

ньому провідникові й священникові, отцеві Вітошинському... Довголітньою наполегливою працею він поставив село на рейки українського національного відродження⁷.

Завдяки священнику в Денисові організовано перший селянський оркестр і хор чисельністю у 125 чоловік, а також відкрито школу для диригентів (1880 р.). Щороку сюди приїздило навчатися близько 50 слухачів⁸.

Під час Першої світової війни чотирнадцятилітнього Михайла мобілізували до обозу російської армії. Трагічну долю селянської родини в умовах воєнних дій вдало передають наступні слова автора: *Дід був у мадярів, сестри в німців, батько на Сибірі, а я – солдат російської армії⁹*. До вересня 1916 р. юнак служив візником при 22-му саперному батальйоні XXII фінського корпусу. Після втечі він повернувся у рідне село, де став свідком голоду та епідемії¹⁰.

Демографічні втрати галичан, а особливо мешканців Денисова, описано в першому та другому томах спогадів:

Місяці серпень, вересень і жовтень 1917 року, це місяці масової смерті й масових похоронів. По полях блукала голодна худоба, а на сільському цвинтарі не вистачало рук, щоб гроби копати й хоронити мерців. Дійшло до того, що священник не встигав хоронити померлих. Він тільки кропив свяченою водою чорних трупів у церкві, а самі люди відносили їх на цвинтар. На „іспанку” вмирили масово молоді й старі, діти й немовлята¹¹.

Восени 1918 р. ситуацію ускладнив масовий потік колишніх військово-полонених, які поверталися додому з австрійського полону. Наприклад, автор так писав про колишніх вояків російської армії:

Громади людських скелетів, босі, у кропив'яних лахміттях, ішли без стриму, хоч надворі холодно й мокро, (був початок зими)... Українське населення не відмовляло їм допомоги, хоч і саме в той час (листопад – грудень 1918 р.) жило в голоді й холоді. Українці впускали їх до своїх зруйнованих хат по десять–п'ятнадцять – скільки лише могли стіни помістити. Вони виїдали все варене, печене й сире, вони залягали долівки, лави, скрині, припічки, сіни, комори, стайні, стодоли, де тільки

⁷ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 1, Вінніпег 1955, с. 19, 20.

⁸ Державний архів Тернопільської області, ф. Р-3205, оп. 1, спр. 13 (Реферат про життєвий і творчий шлях О. Вітошинського), арк. 6; І. Блажкевич, *Перший селянський хор у Денисові*, „Народна творчість та етнографія” 1966, № 3, с. 109.

⁹ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 1..., с. 85.

¹⁰ Там само, с. 107.

¹¹ Там само, с. 122–123.

*можна було приклонити голову. У заміну за це вони залишали нашим родинам цілі стада вошей, червінку, тиф і холеру*¹².

З проголошенням Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) М. Шарик вступив добровольцем до ГА. З 5 листопада 1918 р. був кулеметником 1-го Подільського полку імені Симона Петлюри в Тернополі, а з грудня 1918 р. – 1-ї сотні Українського летунського відділу¹³ ГА в м. Красне на Львівщині¹⁴.

Ілюстрація 1.

Автор спогадів „Діти війни” Михайло Шарик

Джерело: Шарик М., *З віддалі 50 літ*, Торонто 1969, с. 29.

Як наголошував сотник П. Франко, *летунський майдан у Краснім був вибраний дуже вдатно*¹⁵. Тут розміщувалися аеродром площею близько 1 кв. км, ангари для літаків, бараки та майстерні. Серед переваг аеродрому можна вказати й близькість до залізниці. Станцію Красне–Буськ, віддалену

¹² Там само, с. 50.

¹³ Як стверджують дослідники В. Кирея та А. Харук, у працях міжвоєнного періоду фігурує назва „Летунський полк” чи „1-й летунський полк”. Однак, в офіційних документах та службовому листуванні термін „полк” стосовно летунства ГА не використовували. Натомість побутували назви „Загін літаків”, „Летничий відділ”, „Летунський відділ”, „Літунський курінь”, „літаки Красне”. На документах часто проставлена печатка з зображенням лева з короною на голові, обертого об скалу, з написом: „Команда летунського Відділу” (В. Кирея, *Формування військово-повітряних сил в українсько-польській війні (1918–1919)*, „Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість”, Львів 2015, вип. 8, с. 95; А. Харук, *З історії авіації Галицької Армії*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” 2017, вип. 30, с. 56). Щодо спогадів М. Шарика, то у них часто вживається назва „Летунський полк”.

¹⁴ *Українська Галицька Армія*, ред. Д. Микитюк, т. 1, Вінніпег 1958, с. 670.

¹⁵ П. Франко, *Летунський відділ У.Г.А.*, „Літопис Червоної Калини” 1937, ч. 10, с. 5.

від Львова усього на 46 км, охороняла окрема сотня¹⁶. Водночас до суттєвих недоліків належало погане радіотехнічне та аеронавігаційне обладнання, адже у Красному не було радіостанції та метеорологічного устаткування¹⁷.

Автор спогадів „Діти війни” не оминув і технічних характеристик авіаційної бази:

Після огляду гангарів нас ведуть шляхом Красне–Буськ до варстатів, де направляють і монтують літаки. Це для нас велике диво. Машини, варстати, колеса. Різним приладдям працюють замазані оливою слюсарі, механіки, ковалі. А над ними всевладно панує рука майстра-поручника Слезака. Він тут мозок і серце. Це він їхній ніколи неструджений командант, літаковий конструктор¹⁸.

Щодо Степана Слезака, який раніше конструював австрійські гідроплани, то він відзначався феноменальною працьовитістю та винахідливістю. Підприємливий поручник складав із двох чи трьох пошкоджених літаків боєздатну машину та залучав до праці фахівців із Відня. Він же сконструював літак з подвійним кермом, на якому інструктор навчав пілотів-початківців¹⁹.

Крім матеріально-технічного забезпечення, типів літаків та кулеметів, на сторінках мемуарів М. Шарика детально описано труднощі, з якими стикалася військова авіація новоствореної держави. Він же охарактеризував командування авіації, подав прізвища, звання та національність багатьох старшин. Чималу увагу автор відвів опису трагедії, яка трапилася під час навчання і призвела до численних втрат керівного складу. Як стверджував М. Шарик, 5 лютого 1919 р. полковник Борис Губер показував курсантам устрій авіабомби. Під кінець доповіді вона вибухнула в його руках²⁰. У результаті загинули Б. Губер і ще 7 старшин та підстаршин: В. Томенко, О. Гумецький, І. Лупул, О. Бассан, Х. Кануков, М. Нестор та О. Швець. З поранених одужав тільки І. Фостаковський. Більшість загиблих поховали у братській могилі на приватному кладовищі графині Росоцької у Красному.

Однак відомий історик Я. Тинченко у книзі „Герої Українського неба” наводить дещо іншу версію подій. У Центральному державному історичному архіві у Львові збереглися фото з понівеченими тілами. На них тіло Б. Губера та, зокрема, його руки, цілі. Пошкоджене тільки обличчя, яке очевидно в першу чергу постраждало від вибухової хвилі. Найбільше пошматоване тіло хорунжого

¹⁶ Там само, с. 5.

¹⁷ Р. Земик, *Дещо про летунство УГА*, „Український скиталець” 1922, ч. 13, с. 10; І. Лемківський, *Летунство У.Г.А.*, „Літопис Червоної Калини” 1938, ч. 11, с. 7; А. Харук, *З історії авіації Галицької Армії...*, с. 55.

¹⁸ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 2..., с. 65.

¹⁹ Там само; І. Фостаковський, *Летунство...*, с. 219.

²⁰ Там само, с. 72.

Хасбулата Канукова – молодшого брата полковника Джамбулата Канукова. Ймовірно саме у його руках розірвалася бомба²¹.

Звичано, що ця трагедія тільки поглибила кадрову проблему. Щоб компенсувати втрати наприкінці лютого 1919 р. до Красного прибули нові авіатори з Відня, найняті вербунковим бюро ГА²². Невдовзі у складі Летунського відділу було сформовано дві авіаційні сотні. Першу сотню, в якій служив автор спогадів, очолив Антін Хрущ – *добрий бойовик і старшина, точний аж до фанатизму*²³, другу – сотник Никандр Залозний²⁴.

9 квітня 1919 р. 1-а сотня евакуювалася з Красного до Дуліб біля Стрия. Вильоти здійснювалися в основному у напрямках на Самбір і Щирець, хоча іноді літаки сягали Сянока чи Перемишля. За словами М. Шарика, вони *розвідували, що ворог робить, бомбили його скупчення та воєнні об'єкти, громили клеметним вогнем його колони, стримували комунікаційний рух у запіллі, фотографували його позиції і т.п. Вони давали Начальній Команді цінні відомості, що служили підставою для її оперативних рішень*²⁵.

З наближенням польських частин до Стрия, бойові літаки вилетіли на Станиславів. За наказом А. Хруща частину військового майна було знищено, а частину повантажено у вагони, які також прямували на Станиславів. Там за місцевою в'язницею було облаштувавсь „літунський майдан”. Евакуація зі Станиславова проходила у ще гірших умовах, адже на ешелони летунської сотні напали польські студенти, які намагалися перешкодити її виїзду. До того ж через відмову машиніста керувати локомотивом, його місце заняв пілот Турко²⁶.

Автор детально описав процес евакуації з Станиславова до Нижнева (нині – село в Тлумацькому районі Івано-Франківської області), який попри незначну відстань зайняв чотири доби: *Було цілком темно, як ми переїжджали хриплинські низи. З кущів нас обстрілювали. Хто стріляв – ми не знали, але з відповіддю довго не чекали. Заговорив і наш панцирник. Ми щасливо проскочили зайнятий поляками Хриплин. Настачити палива на 4 локомотиви – це не легка справа. На жадній станції не було ні вугілля, ні дров. Бракувало добрих водокачок. Хтось їх завчасно понищив. Тому наш переїзд був важкий*²⁷. Через Нижнів – Чортків поїзд переїхав до Заліщик, а звідти майно підводами перевезли до Скали над Збручем (сmt Скала-Подільська Борщівського району Тернопільської області).

²¹ Я. Тинченко, *Герої Українського неба: науково-популярне видання*. Київ 2010, с. 80.

²² Там само; Р. Земик, *Деяко про летунство УГА, „Український скиталець” 1922, ч. 14, с. 3.*

²³ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 2... с. 73.

²⁴ Я. Тинченко, *Герої Українського неба: науково-популярне видання*. Київ 2010, с. 81.

²⁵ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 2... с. 74.

²⁶ Там само, с. 78–79.

²⁷ Там само, с. 79.

Значне місце у своїх спогадах М. Шарик приділив опису зростання бойового духу вояків під час Чортківської офензиви 7–28 червня 1919 р.²⁸. Тоді ж йому вдалося відвідати власну оселю у Денисові й стати свідком мобілізації односельчан на фронт²⁹.

Під натиском польської армії Летунський відділ, як і інші бойові частини ГА, 16 липня 1919 р. передислокувався за Збруч. *15 липня надвечір наші літаки вилетіли до Кам'яця Подільського. Цілий полк з майном перевантажився на 173 підводи й переїхав зі станції до зруйнованого міста Гусятина. Десь коло години 2-ої перший віз нашого полку переїхав міст на Збручі. Всі ми були глибоко зворушені й брали по грудочці землі з собою! – згадував М. Шарик³⁰.*

Відділ розташувався на аеродромі за Кам'янцем-Подільським, а з 23 липня 1919 р. – у м. Шатава (нині село у Дунаєвецькому районі Хмельницької області). Під час наступу ГА та Дієвої армії УНР на Київ–Одесу М. Шарик неодноразово брав участь у розвідувальних рейдах авіації. 7 серпня 1919 р. він відзначився у боях за станцію Жмеринка, яка була важливим стратегічним об'єктом на шляху до Києва та Одеси. Згадуючи про цей період, автор писав:

Кожного дня по кілька разів летять на фронт наші літаки. Сотні наполегливо працюють від ночі до ночі. Направляють поле злету, чистять і направляють мотори, кулемети, приділяють бомби для кожного апарату, наповняють збірники паливом, змазують мотори оливою, дають кружки стрілива до кулеметів і т.п.³¹.

Перебуваючи у Вінниці з 17 вересня 1919 р., летунські сотні ГА постійно мешкали у холодних та зовсім непристосованих для проживання вагонах. Зважаючи на епідемію тифу, переважна більшість особового складу захворіла³². Михайло Шарик залишив детальні спогади про ці „чорні” дні:

Ми у Вінниці. Кожного дня возять трупів. Один за одним їдуть з казарм Мазепи вози, а на них наче снопи трупи... Ніхто за хлопцями не плаче, не співає, не дзвонить. Лише осінній вітер посвистує, криче чорне гайвороння та кропить їх холодний рясний дощ³³.

На фронті кулі й тиф, у запіллі холод, грязюка й тиф. Смерть на возі в обозі, смерть у селянській клуні, на станції, в місті – скрізь смерть. Нема кому для хворих їжу приготувати. Нема з чого приготувати, бо всі їдять кулешу й п'ють чай з паленого цукру. Проте жоден з хворих не

²⁸ Там само, с. 82–87.

²⁹ Там само, с. 86.

³⁰ Там само, с. 93.

³¹ Там само, с. 108.

³² Я. Тинченко, *Герої Українського неба: науково-популярне видання*. Київ 2010, с. 97.

³³ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 2..., с. 121.

хоче залишатись, кожний просить, благає товаришів не залишати його. Військова частина заступила стрільцеві дім і родину. Краще на своєму возі вмерти, як залишитись на поталу ворогові. (...) Їхали безкінечні обози нашої армії. І на кожному сільському цвинтарі ми залишали частину вантажу – наших померлих друзів...³⁴.

Схоже згадував Іван Лемківський у статті „Летунство У.Г.А.". Він стверджував, що на початку листопада 1919 р. знесилена та знищена летунська сотня змушена була перейти у „стан спочинку”³⁵.

Після підписання командуванням ГА 6 листопада 1919 р. мирної угоди з представниками Збройних сил Півдня Росії, у грудні 1919 р. Летунський відділ відправлено з Вінниці до Одеси. Передислокація проходила у дуже складних погодних умовах. *З початком грудня наші хворі бригади посувались на південь по лінії Вапнярка – Бірзула – Одеса. Цілий грудень був дуже холодний. Глибокі сніги й морози кліщами схопили землю – писав М. Шарик³⁶. В Одесі військові розташувалися на території авіаційної фабрики „Анатра”, яка знаходилася за 5 км від міста. Під командуванням Івана Фостаківського галичани налагодили тісні зв'язки з місцевими просвітними організаціями та проводили активну пропагандистську роботу³⁷.*

Саме в Одесі у грудні 1919 – січні 1920 рр. М. Шарик перехворів на тиф і залишив цікаві згадки про своїх побратимів та харитативну діяльність місцевих жінок під час Різдвяних свят. Цим трагічним сторінкам свого життя він присвятив цілий розділ мемуарів під назвою „У шпиталі”³⁸.

Не менш цінні свідчення автор подав про військові зіткнення в Одесі між денікінцями та кримінальними угрупованнями („дерибасівцями”, або, як ще їх називали, „босяками”):

Бої мали рвучкий революційний характер. У полон нікого не брали. Трупів скрізь повно. На опустілих вулицях порвані однострої, росипане пір'я, кухонний посуд, потовчені дзеркала, а між тим зброя, людська кров і золоті офіцерські відзнаки. Коли ночами починалась канонада й з вікон грали кулемети, тоді й нам діставалось також „на горіхи”... Часом

³⁴ Там само, с. 123.

³⁵ І. Лемківський, *Летунство У.Г.А. (Докінчення)*, „Літопис Червоної Калини” 1938, ч. 12, с. 16.

³⁶ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 3, Вінніпег 1956, с. 10.

³⁷ Р. Земик, *Де що про летунство УГА*, „Український скиталець” 1922, ч. 15, с. 5.

³⁸ 23 січня 1920 р. М. Шарик вирушив з шпиталю у свою частину. Ослаблений тривалою хворобою, він мало не замерз на старому кладовищі, адже мав подолати снігами понад 4 км дороги. Непритомного юнака знайшов німецький колоніст, який ввечері віз ліки для хворої дитини. Помітивши на шкіряній куртці нашивку (пропелер), відвіз його на авіазавод. Там хвороба повернулася (М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 3..., с. 15–21).

*треба було лежати й годину чи дві на снігу при скрипучому морозі, доки кінчився обстріл і переставали сипатись тріски з наших вагонів*³⁹.

Після вступу частин Робітничо-Селянської Червоної Армії до Одеси 5–6 лютого 1920 р. та перейменування Летунського відділу, Михайло Шарик воював у складі 1-го Галицького авіаційного загону 1-ї бригади Червоної Української Галицької Армії (ЧУГА). На початку квітня разом з іншими галицькими авіаторами перебазувався у Пост Волинський під Києвом. Тоді ж на запрошення гостинних селян із навколишніх сіл військові відзначили Великодні свята. Звідти відбули на фронт і розташувалися у Бердичеві⁴⁰. На той час у складі загону налічувалося 7 військових льотчиків, 7 льотчиків-спостерігачів, 162 інших фахівця, 5 літаків, 5 автомашин та 2 мотоцикли⁴¹.

Однією з найтрагічніших сторінок в літописі галицької авіації стали бої у Козятині 26–27 квітня 1920 р., де зіткнулася 1-а кавалерійська дивізія генерала Я. Ромера та деморалізовані відступом частини Червоної Армії. Тоді ешелон авіаційного загону опинився між польським молотом й большевицьким ковадлом⁴². Як зазначав М. Шарик, це була найбільш кошмарна ніч, яку я в своєму житті пережив. Кожна година роком ставала⁴³. У результаті боїв юнак потрапив у польський полон. Полоненим запропонували від імені Отамана Симона Петлюри перейти на службу Армії УНР та разом із польським військом воювати проти Москви. Згадуючи про це, автор написав:

*Не було чим думати. Ліпше живий ефрейтор, як мертвий генерал. Літунський полк заплатив високу ціну за волю України, бо нас лишилось в живих тільки 69*⁴⁴.

Він, як і його товариші по зброї, сподівався на швидке відновлення української армії:

*Ми не хотіли вмирати. Ми надіялись на завтрашній день. Хоч частинка України, хоч одна – дві губернії, а там підкріпимось, випростуємо крила й відвоюємо всі наші простори. Може, теперішня дійсність навчить людей. Перестануть бавитись у революцію, один одного ненавидіти, битись за дрібнички, стануть жорстокими супроти ворога, а не свого брата*⁴⁵.

³⁹ Там само, с. 25.

⁴⁰ Там само, с. 52.

⁴¹ Я. Тинченко, *Герої Українського неба: науково-популярне видання*. Київ 2010, с. 100.

⁴² Там само, с. 101.

⁴³ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 3..., с. 60.

⁴⁴ Там само, с. 64. Раніше згадував, що було 63 підстаршини і 238 стрільців (М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 2..., с. 67).

⁴⁵ М. Шарик, *Діти війни: Спогади*, ч. 3..., с. 65.

Потрапивши в полон, загін втратив усе майно, в тому числі й особисті речі військових. Залишки галицької авіації переїхали у Бердичів, а 10 травня 1920 р. – у Вінницю. Далі передислокувалися до Варшави на аеродром „на Мокотові”. Там розмістилися у спеціальному „Українському літунському павільйоні”. Відділом командував генерал-хорунжий Армії УНР Віктор Павленко⁴⁶. *Про героїство українських військ ходила по Варшаві голосна слава, а вже про б стрілецьку дивізію генерала Марка Безручка говорили всі поляки. Слава, як вогонь, скоро поширюється, і тому нічого дивного, що нас у Варшаві прийняли з захопленням – згадував М. Шарик*⁴⁷.

Крім цього, автор писав:

*Нам видано нові однострої, шкіряні куртки та літунські відзнаки на рукави й коміри. Ми дістали добрі харчові приділи та обслугову й жили непогано. До викладової залі привезено нові мотори. Ми відбували нові літунські курси й практику. Тут ми застали вже літунів французьких, італійських та американських, часом появлялись і англійські. Головну роль грало польське літунство й тому воно мало найбільше втрат і в людях, і в літаках. Поляки поводитися з нами по-товариському. Коли ми виходили на місто, то нас вітали на брамах стійкові, а в місті польські військовики. Навіть старші рангом за нас віддавали нам честь*⁴⁸.

Разом з тим М. Шарик став свідком паніки, яка зчинилася у місті перед наступом РСЧА. Після прориву під Замостям замість тікати до Познані, як раніше планувалося, авіатори отримали наказ іти на фронт. За словами автора, виїжджаючи із Варшави, вони раділи як діти⁴⁹.

Восени 1920 р. Михайло Шарик повернувся з фронту у рідний Денисів, де його одразу затримали місцеві жандарми. На допитах він заявив, що нещодавно виїхав з варшавського аеродрому та брав безпосередню участь у творенні „Чуда над Віслою”. Ці факти, а також те, що за юнака поручився наречений його сестри (також колишній жандарм), дозволили уникнути арешту⁵⁰. Невдовзі він одружився та оселився у с. Почапінці (нині Тернопільського району Тернопільської області). Там проводив активну громадську діяльність, виступав на патріотичних зібраннях, був членом Української військової організації. Під час недільних зустрічей читав селянам газети „Діло” та „Новий час”, книги письменника А. Чайковського, розповідав про визвольні

⁴⁶ Там само, с. 71.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само, с. 71.

⁴⁹ Там само, с. 76.

⁵⁰ Там само, с. 82–84.

змагання українців, а також брав участь у добродійній діяльності, збираючи кошти на підтримку просвітнього товариства „Рідна школа” та потреби інвалідів війни⁵¹.

Ілюстрація 2.

Михайло Шарик (сидить по середині) під час служби у 27 полку піхоти (12 травня 1924 р.)

Джерело: М. Шарик, *З віддалі 50 літ*, Торонто 1969, с. 29.

⁵¹ Там само, с. 87.

У 1923–1924 рр. М. Шарика мобілізували до польської армії, де він проходив службу в 27 полку піхоти⁵². Повернувшись зі служби, продовжив активну громадську роботу, однак через політичні переслідування та загрозу арешту в 1927 р. емігрував до Канади⁵³. За словами діаспорного журналіста та видавця С. Росохи, одразу після приїзду в Едмонтон, він активно включився у громадське життя і *став не тільки невсипущим носієм ідеї українського націоналізму, але й активним борцем за її здійснення*⁵⁴. З 29 серпня 1929 р. був членом Української Стрілецької Громади (УСГ). Також виконував обов'язки голови Крайової Управи Українського Національного Об'єднання (1958–1962) – суспільно-політичної організації, яка виникла на початку 1930-х років, і Головної Управи УСГ (1971–1972)⁵⁵. Вже в еміграції видав тритомник спогадів „Діти війни” (1955–1956), „3 віддали 50 літ” (1969), „Важкими шляхами Канади” (1969–1971) та збірку поезій „Розсипані перли” (1965). Остання присвячена національно-визвольним змаганням та громадському життю українців Канади.

Життєвий шлях Михайла Шарика завершився 20 жовтня 1979 р. у м. Сент-Кетерінс (Канада)⁵⁶. На його честь у 1992 р. у Денисові встановлено пам'ятник (скульптор І. Сонсядло). Його іменем також названо вулицю у Почапінцях.

Отже, у мемуарах письменника й активного громадського діяча М. Шарика детально охарактеризовано авіаційну базу в м. Красне на Львівщині, її матеріально-технічне забезпечення, типи літаків та види озброєння, а також наведено цікаві деталі про санітарне становище, обмундирування, харчування і дозвілля вояків ГА. На сторінках спогадів міститься цінна інформація щодо повсякденного життя цивільного населення під час Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1918–1921 рр., що робить їх незамінними при вивченні цього періоду.

Безперечно спогади не позбавлені елементів суб'єктивізму та емоційних відступів. До того ж помітно, що автор користувався раніше опублікованими матеріалами з історії галицької авіації. Однак, якщо його попередники, як правило, закінчували розповідь боями у Козятині, то М. Шарик подав фрагменти побуту галицьких авіаторів у складі військово-повітряних сил Армії УНР у Варшаві, звернув увагу на ставлення до них місцевого населення

⁵² Там само, с. 93.

⁵³ Там само, с. 111.

⁵⁴ С. Росоха, *Передмова*, [в:] М. Шарик, *3 віддали 50 літ*, Торонто 1969, с. 8.

⁵⁵ *Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості*, упорядк. В. А. Просалової, Донецьк 2012, с. 462–463.

⁵⁶ *Біографічний довідник до історії українців Канади*, видавець М. Марунчак, Вінніпег 1986, с. 682.

та військових. Водночас він вказав звання та прізвища командного складу, що робить його працю цінною з точки зору біографістики.

Ілюстрація 3.

Пам'ятник М. Шарику в с. Денисів

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шарик_Михайло_Теодорович#/media/Файл:Пам'ятник_Шарику_Михай08.jpg

„Hostages of Fate”: the history of aviation of ZUNR in memories Mikhail Sharik (1901–1979)

Summary

The article, based on memoirs „Children of War” by the public figure, writer Mykhailo Sharyk, reveals the main milestones of the development of military aviation of the Galician Army in 1918–1920. The author emphasizes that the memoirs describe in detail the air base in Krasne in the Lviv region and its logistics, provide valuable data on the number of aircraft and their types, types of weapons.

At the same time, M. Sharyk submitted military ranks and surnames of the aviation command staff, which makes his work valuable from the point of view of biography.

In addition, the pages of memoirs contain interesting information about the daily life of Galicians during the First World War and the national liberation struggle of 1918–1921.

Key words

Galician Army, military aviation, memoirs, ZUNR

БІБЛІОГРАФІЯ

Архівні джерела

- Державний архів Тернопільської області
ф. Р-3205, оп. 1, спр. 13 (Реферат про життєвий і творчий шлях О. Вітошинського), 12 арк.

Спогади

- Земик Р., *Дещо про летунство УГА*, „Український скиталець” 1922, ч. 13, с. 9–11.
- Земик Р., *Дещо про летунство УГА*, „Український скиталець” 1922, ч. 14, с. 3–6.
- Земик Р., *Дещо про летунство УГА*, „Український скиталець” 1922, ч. 15, с. 4–5.
- Лемківський І., *Летунство У.Г.А.*, „Літопис Червоної Калини” 1938, ч. 11, с. 7–10.
- Лемківський І., *Летунство У.Г.А. (Докінчення)*, „Літопис Червоної Калини” 1938, ч. 12, с. 15–17.
- Франко П., *Летунський відділ У.Г.А.*, „Літопис Червоної Калини” 1937, ч. 10, с. 3–5.
- Франко П., *Летунський відділ У.Г.А.*, „Літопис Червоної Калини” 1937, ч. 11, с. 9–12.
- Шарик М., *Діти війни: Спогади*, ч. 1, Вінніпег 1955, 128 с.
- Шарик М., *Діти війни: Спогади*, ч. 2, Вінніпег 1956, 128 с.
- Шарик М., *Діти війни: Спогади*, ч. 3, Вінніпег 1956, 128 с.
- Шарик М., *З віддалі 50 літ*, Торонто 1969, с. 10–432.
- Шарик М., *Перша Бойова Летунська Сотня УГА*, [в:] *Українська Стрілецька Громада в Канаді 1928–1938*, Саскатун 1938, с. 134–135.

Монографії і статті

- *Біографічний довідник до історії українців Канади*, вид. М. Марунчак. Вінніпег 1986, 736 с.
- Блажкевич І., *Перший селянський хор у Денисові*, „Народна творчість та етнологія” 1966, № 3, с. 109.
- Кирея В., *Формування військово-повітряних сил в українсько-польській війні (1918–1919)*, „Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість” 2015, вип. 8, с. 86–99.
- Росоха С., *Передмова*, [в:] Шарик М., *З віддалі 50 літ*, Торонто 1969, с. 7–9.

- *Українська Галицька Армія*, ред. Д. Микитюк, т. 1, Вінніпег 1958, с. 670.
- Тинченко Я., *Герої Українського неба: науково-популярне видання*, Київ 2010, 200 с.
- *Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості*, упорядк. В.А. Просалової, Донецьк 2012, с. 462–463.
- Фостаковський І., *Летунство*, [в:] *Українська Галицька Армія: матеріали до історії*, т. 2, Вінніпег 1958, с. 217–240.
- Харук А., *З історії авіації Галицької Армії*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” 2017, вип. 30, с. 53–59.
- Харук А., *Крила України: Військово-повітряні сили України, 1917–1920*, Київ 2008, 96 с.
- Шанковський Л., *Українська армія у боротьбі за державність*, Мюнхен 1958, 317 с.
- Шанковський Л., *Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія*, Вінніпег 1974, 396 с.